

CSEPREGHY HENRIK

**PARADIGMATIC AND SYNTAGMATIC MODELS
OF INTERPRETATION IN SHAKESPEARE**

PhD DISSZERTÁCIÓ

TÉZISEK

2009

AZ ÉRTEKEZÉS TÉMÁJA

A disszertáció abból a feltételezésből indul ki, hogy a Reneszánsz és a Posztmodern kor között alapvető hasonlóságok mutatkoznak. Feltételezhető, hogy mindkét kort episztemológiai válság jellemzi, ami a nagy valóságértelmezési modellek ütközéséből és fokozatos kicserélődéséből ered. Dolgozatomban a Reneszánsz episztemológiai válság vizsgálatakor főképpen J. Lotman tipológiai kultúrameghatározásából indultam ki, de figyelembe vettem Bahtyin és Foucault hasonló feltételezéseit is. Lotman a kultúrákat, mint valóságot modelláló rendszereket, a jelhez és jelöléshez való viszonyuk szerint két nagy csoportra osztja, ily módon megkülönböztetvén a középkori, illetve „felvilágosodás kori” típusú kultúrákat.

A középkori típusú kultúrákban a valóság minden eleme jellé, illetve jelentéssé lesz, a bennük élő egyén egész életét a világhoz való pánmetaforikus szemlélet jellemzi. Az élet minden apró mozzanata, eseménye utal egy másikra, az ismét egy másikra, egészen a végtelenségig. A létezők hatalmas láncba kapaszkodnak, amely végighalad az ásványoktól, az állati és emberi világon át, a transzcendens világig. A gondolkodást áthatják a különféle szimpátiák, antipátiák, hasonlóságok, megfelelések a dolgok, növények, események, tulajdonságok, vagy éppen égitestek között. A világ értelmzését nagyfokú szemiotikai tudatosság jellemzi, a világ egy nagy könyv, az ember életének fő feladata, hogy értelmezze a jeleket, és végül találja meg a végső jelöltet, Istent. Ezt a világértelmezési modellt nevezhetjük paradigmaticusnak, mivel leginkább az azonos osztályban levő, de hierarchikusan egymás alá-fölé rendelt elemek hasonlóságainak, vagy éppen különbségeinek megfigyelésén alapul.

Ezzel szemben a felvilágosodás típusú kultúrákat inkább a jel, jelölés iránti bizalmatlanság, a valóság elemeinek aprólékos, a dolgok külső, látható jegyei alapján történő osztályokba sorolása, taxonómiák készítése jellemzi. Ez az interpretációs modell a dolgokat inkább egymás után, egymás mellé rendeli, ezért nevezhető szintagmatikusnak. Lotman szerint a reneszánsz során a középkori típusú világmodell már bizonyos mértékig széttöredezett, de még

hangsúlyosan jelen van, ugyanakkor erős az igény új episztemológiai módszerek kifejlesztésére, megjelennek a valóság megismerésére irányuló új, tudományos módszerek is. Egyszerre létezik tehát a két egymással ellentétes, egymást váltó interpretációs modell.

Alessandro Serpieri azt állítja, hogy Shakespeare drámái éppen a paradigmaticus világrend lassú felbomlását mutatják be. Jellemző rájuk, hogy egyszerre van bennük jelen a középkori, paradigmaticus, és a „felvilágosodás típusú”, szintagmatikus világkép. Dolgozatomban megvizsgálom tehát, milyen mértékben igaz ez az állítás, milyen mértékben kap szerepet Shakespeare darabjainak metafora szerkezetében a fent említett két alapvető világértelmezési modell. Mivel véleményem szerint a legtöbb kultúrában az emberi test reprezentációja modellként szolgál mindenféle megismerési tevékenységhez, elemzésemben végigkövetem az emberi test különféle megjelenítéseit a *Macbeth* szövegében, illetve összehasonlítom ezeket Poszthumán művészek munkáiban fellelhető testfelfogással. Az általam vizsgált Poszthumán művészek skálája meglehetősen széles, néhányuk esetében még a művészi státus is megkérdőjelezhető. Az egyik ilyen alkotó Günther von Hagens német anatómus, akinek tartósított holttestekből álló utazó kiállítását sokak ünnepelték és majdnem ugyanennyien utasították el. Ugyancsak rendhagyó médiumot használ a francia performansz művész, Orlan, aki saját testén végzett sorozatos plasztikai műtétetek során szeretne egy különös műalkotást megvalósítani különböző korok szépségideáljainak darabjaiból. A többi általam vizsgált művész a viszonylag kevésbé tárgyalt Virtuális Művészetet képviseli. Munkáikban nagy szerepet kap a számítógépes technológia, de érdeklődésük központi tárgya az emberi test, és annak megváltoztatásának különböző lehetőségei.

2.KUTATÁSI MÓDSZEREK

Dolgozatomban igyekeztem Kiss Attila szemiográfiai módszerét követni. Leginkább a *Macbethben* vizsgáltam a test megjelenítésével kapcsolatos trópusokat, de alkalmanként kiterjesztettem a vizsgálatot néhány más

Shakespeare darab releváns szöveghelyeire is. Megpróbáltam a szóképeket behelyezni a kor általános képalkotási logikájába azáltal, hogy az elemzés során gyakran együtt vizsgáltam a darab emberi testtel kapcsolatos metaforáit, és korabeli emblémákat, valamint a reneszánsz színház reprezentációs stratégiáit. Az emblémát ugyanolyan többcsatornájú „szemiotikai szerkezetnek” tekintem, mint Shakespeare színházát, mivel mindkettő esetében igaz az állítás, hogy egyszerre hatnak a különböző érzékekre. Ahogy az embléma esetében is csak a kép, a mottó és a vers együttes tanulmányozása vezethet el a legteljesebb jelentésig, úgy a reneszánsz színházban sem választható el a látvány a szövegtől, illetve a hanghatásoktól. Ugyanilyen jellegű együttes hatásra törekszik például az előbb említett posztmodern művész, Orlan aki plasztikai műtéte közben hangosan felolvas, zenét játszik, még a sebészek ruháit is neves divattervezőkkel készítteti el.

AZ ÉRTEKEZÉS FELÉPÍTÉSE

A disszertáció két nagyobb részre oszlik. A két rész nem teljesen egyenlő hosszúságú, az első, kora modernnel foglalkozó rész kicsit hosszabb, mint a második, posztmodern illetve poszthumán elméleteket taglaló rész. Ez abból is adódik, hogy néhány helyen, pl. a kora modern és posztmodern arc elméletek összehasonlítása esetében nem akartam megtörni az érvelés logikáját azáltal, hogy elválasztom a kora modern elméletet posztmodern párjától, így mindkettő az első részbe került. A kora modern testet két főbb irányból vizsgáltam. Az egyik a kora modern anatómia színház és drámai színház kapcsolatát helyezi előtérbe, illetve a boncolás mint ismeretszerző társadalmi gyakorlat nyomait követi a színdarabok szövegében. A másik vizsgálati módszer a kora modern korban alapvető fontossággal bíró testnedv elméletből indul ki. Több kutató szerint (Bahtyin, Gail Kern Paster, Schoenfeldt és mások) a kora modern korban az egyén dinamikus kölcsönhatásban állt környezetével. Környezete változásokat hozott létre az egyén testnedveiben, melynek hatására az egyén viselkedése megváltozott és ő is hatást gyakorolt a környezetére, ami hatás és ellenhatás állandó

körforgásához vezetett. Ezáltal az egyén sokkal kevésbé szigetelődött el a környezetétől, kevésbé rendelkezett szilárd határokkal, mint azt eddig sokan feltételezték. Ennek a dinamikus kölcsönhatásnak a nyomai is fellelhetők a drámai szövegekben. Ugyanezt a test-fogalmat vizsgálom meg a Poszthumán művészek esetében is.

KUTATÁSI EREDMÉNYEK

A fenti előfeltevésekből kiindulva megvizsgáltam a *Macbeth* szövegét. A testtel kapcsolatos metaforák alapos vizsgálata azt mutatja, hogy igaz az az állítás miszerint Shakespeare drámáiban együtt vannak jelen a középkorra jellemző paradigmikus, illetve a „felvilágosodás típusú”, szintagmatikus értelmezési modellek. A *Macbeth* szövegében rendkívül gyakoriak az emberi testet organikusan, növényként, faként, virágként megjelenítő metaforák. Ezeket joggal tekinthetjük a paradigmikus világnép nyomainak. Ugyanakkor, igaz jóval csekélyebb mértékben, megtalálhatóak a mechanikus test trópusai is, amelyeket már egy új értelmezési modell képviselői. A világgépezetben az alkotóelemek egymás mellé rendelődnek, értékük nem egy titokzatos „belső minőségtől” függ, hanem kizárólag funkciójukból, a rendszerben elfoglalt helyükből adódik. Ugyanez a váltás figyelhető meg szerintem, amikor a darabban egyszerre szerepel utalás a madárjósításokra, a rejtett jelek megértésének fontosságára, illetve a természet (jelen esetben a kutyák¹) szinte tudományos igényű osztályozására. Az is érdekes lehet, hogy sokkal kevésbé hangsúlyos a darabban az új, mechanikus, tudományos világnép, mint a régi, analogikus-szimbolikus, ezzel is alátámasztva a feltételezést miszerint Shakespeare korában a középkori világnép még aránylag erősen tartja magát, annak ellenére hogy az új, tudományos kihívások eredményeképpen már repedezni kezd.

A következő lépés volt a *Macbeth*-ből kibontakozó testábrázolás összehasonlítása a Poszthumán művészetben megjelenő testképpel. A kutatás itt is igazolni látszik a feltevést, hogy a kora modern test-felfogás

---

¹ vö. *Macbeth* gyilkosokhoz intézett beszéde

párhuzamba állítható a posztmodern testábrázolással. A legfontosabb megállapítás, hogy mindkét vizsgált korban a test nyitott, illetve kinyitására törekednek Szembetűnő a hasonlóság a kora modern anatómia színház és von Hagens professzor vándorkiállítás, illetve nyilvános boncolása között. A reneszánsz anatómusok számára nem a boncolás során szerzett gyakorlati tudás volt a legfontosabb. Nem túlzás azt mondani, hogy az emberi test olvasása által Isten titkait szerették volna kifürkészni. Von Hagens professzor célja sem lehet csupán az ismeretterjesztés vagy az anyagi haszon. Tervei között az emberi test határainak kiterjesztése, a Teremtés kijavítása szerepel, amikor arra készül, hogy kétszívű, a normálisnál több bordájú plasztinált holttestet állít össze. Hasonlóak a Poszthumán Virtuális művészek törekvései is. Ők is az emberi test képlékenységét, határainak bizonytalanságát hangsúlyozzák munkáikban. Felfogásuk a testről szinte szó szerint azonos a kora modern, testnedvek által vezérelt, a környezettel dinamikus kapcsolatban levő testtel. Szerintük az emberi faj csak az evolúció egy stádiuma, küszöbön áll az ember és technológia összeolvadásából, illetve a génebézészet által létrehozott új faj megjelenése..

A TÉMÁVAL KAPCSOLATOS MUNKÁK

Csepreghy Henrik: *Macbeth, the Subject of Language* konferencia előadás, „Shakespeare and Philosophy in a Multicultural World” (Shakespeare és a filozófia a multikulturális világban), nemzetközi konferencia, Budapest, 2003

Csepreghy Henrik: „Shakespeare a magyarországi középiskolai tankönyvekben” in Frank Tibor, Károly Krisztina (szerk.) *Anglisztika és amerikanisztika: Magyar kutatások az ezredfordulón*. Budapest: Tinta Könyvkiadó, 2009

Csepreghy Henrik: ”Paradigmatikus és szintagmatikus értelmezési modellek Shakespeare-nél.” in Frank Tibor, Károly Krisztina (szerk.) *Gateways to English. New Concepts and Approaches in English and American Studies*. (előkészületben)